

De 'Opstanding' na de Val in Indonesia anno 1998.

Een economische en sociaal-politieke analyse van een land met aspiraties.

Vrijdagmorgen, 14 mei 1998, een aantal jongelui hebben de kans gezien zich een aantal luxueuse Rolexen beterkoop toe te eigenen. En dit van een bloedende venter die zich half een uur daarvoor deze prijzige waren buit wist te maken uit een nog smeulend grootwarenhuis. Diefstal? Zonder twijfel, maar deze man "rechtvaardigt" zijn weinig ethische actie: hij kan de ziekenhuiskosten voor zijn zieke vrouw en baby niet meer betalen...chaos, pure anarchie voor een aantal uren in Jakarta op die fameuze "zwarte vrijdag". Hoe is het zover kunnen komen? En hoe kan Indonesia een verdere economische en nu ook politieke chaos vermijden? Dat zijn een aantal vragen die we hier in dit korte essay willen bekijken.

Sinds juli '97 heeft de Indonesische munt zo maar eventjes 400% van zijn voormalige waarde verloren, of anders gesteld, de Roupiah is nog slechts 30% waard in vergelijking met 10 maanden geleden. Geen enkele economie kan zulke schokken absorberen. België kende zijn laatste serieuze "devaluatie" in 1982 en dat betrof toen een erg "pijnlijke" 8-10%!

Wat iedereen verwonderde was de snelheid en intensiteit met de welke de internationale geldmarkt haar vertrouwen verloor in de voormalige Zuid-Aziatische wondereconomieën, te weten Zuid-Korea, Thailand, Malaysia en Indonesia. HongKong en Singapore behoorden reeds tot de meer gevestigde waarden en hebben beter weten stand te houden in deze financiële crisis ondanks een lichte muntontwaarding van 15-25% over het laatste jaar. Al deze landen hebben aan prestige en macht moeten inboeten, omwille van een sputterende economie.

De voorbije tien jaren hebben al deze Nieuwe Tijger-economieën een onvoorstelbare sterke economische groei gekend omwille van enorme investeringen. Ze kenden een enorme influx van geldkapitaal en human resources. Als je dan ook de ongelooflijke rijke grondstoffen in ogenschouw neemt in de meeste van die landen (vooral Indonesia, Thailand en Malaysia), welnu, dan hoeft een groei van 8-9% per annum ons niet echt te verwonderen. Een gelijkaardig verhaal hebben we gedurende de hoogdagen van de Koude Oorlog gekend in het voormalige USSR. Wat bleek in beide gevallen: de reële efficiëntie of produktiviteit van het gebruikte 'kapitaal' (geld en arbeidskrachten) bleef ondermaats. Volgens de economische wet van de dalende meeropbrengsten, kan het niet anders dat de initiële hoge economische groei en winst na verloop van tijd afneemt. Wanneer je dorst hebt, lest het eerste glas bier meer dan een vierde glas in een bloedhete Aziatische zomerzon.

Wat moeten we hieruit concluderen? Zuid-Oost Azië mocht inderdaad fier zijn op zijn economische prestaties, hoewel we dat 'logisch' gesproken eerder een sterk groeiende economie dan een mirakel-economie zouden betiteld hebben. Ook sociaal kenden de meeste van die nieuwe snelgroeiende landen een vooruitgang. Zo wist Indonesia de armoedegrens in 15 jaar van 45% tot 17% (1997) terug te brengen.

Inherent scholen er echter reeds een aantal gevaarlijke addertjes onder het gras. De laatste 5 jaren vonden vele van de lokale maar ook buitenlandse investeringen plaats in weinig produktieve industrieën. Toegegeven, niet alle projecten leden aan dezelfde

euvels: Indonesia heeft zeker een serieuze weg afgelegd sinds het Soekarno regime. Maar laten we hier de excessen benadrukken die geleid hebben tot de massabetogingen en sociale onlusten van de laatste weken. Prestigieuze golfterreinen en luxueuse appartementen zijn oogverblindende voorbeelden hiervan. Langs de andere kant had je de (internationale en locale) banken die deze projecten financierden. Het is duidelijk dat deze banken nooit een echte "due diligence" analyse uitvoerden om zulke dollar verslindende projecten eens serieus onder de loep te nemen. Niet alleen waren ze verblind door de dubieuze economische lange termijn waarde, maar ook hadden ze geen oog voor de weinig realistische (zeg maar gemanipuleerde) kostzijde van deze projecten. Het was een veelvoorkomend fenomeen dat bepaalde projecten die ik onder ogen heb gekregen soms 40% meer kosten dan in realiteit. En zulke praktijken waren alleen maar mogelijk omdat de bankiers en de klanten (crediteuren) onder een hoedje speelden, of erg goede "vrienden" waren. Sommigen noemen het "networking". Een ex-topbankdirecteur wist me te vertellen dat een hotel-project op Bali, "gesponserd" door een familielid van de voormalige "koninklijke" Soeharto familie, voortijdig op de klippen liep. De initiële investerings-kost was duidelijk overschat, en de Asset Liability Committee (verantwoordelijk voor grote leningen) kon blijkbaar niets inbrengen tegen dit frappant wangebruik van het geld van de bankdepositors. Erger voor de bank was dat diezelfde eigenaar geen graten zag om dit hotel project, overgefinancierd met het geld van zijn bank-klanten, persoonlijk toe te eigenen en de bank eigenlijk op een "omwettige" wijze te onteigenen van (al was het dan reeds een slechte) lening en pand! Toen mijn vriend als directeur en verantwoordelijke gewag durfde te maken van dit grof misbruik, werd dat hem allesbehalve in dank afgenomen.

Als je dan ook bedenkt dat veel van deze Aziatische business praktijken, ondanks hun liberale tintje, ook erg gemonopoliseerd werden, dan vergt het niet al teveel imaginatie dat de best geconnecteerde en de meest betalende de beste deals weten binnen te slepen. De kinderen van ex-president Soeharto halen wel de hoofdprijs voor die reputatie.

Een economie die inderdaad gekenmerkt wordt door enorme influx van buitenlands kapitaal, aangetrokken door return on investment van meer dan 20% per annum, een enorm aanbod van goedkope arbeidskrachten, weet inderdaad snel een groeivoet van meer dan 8% per annum te scoren. Een ongeschoolde arbeider in een van Nike's, Adidas' of Reebok's schoenfabrieken kosten amper Rp 3000-5000 per dag, niet meer dan 10-15 Bef per dag aan de huidige gedevalueerde koers!

Die schoen-assemblage lijnen zijn veelal eigendom van Indonesiers, Taiwanese en Koreanen; want zo slim zijn die Amerikaanse marketing jongens wel: geen fabriekage risico's, wel hun naambefaamdheid gebruiken om stricte prijs- en kwaliteitscondities af te dwingen. Reebok produceerde tot voor kort 20% van zijn totale productie in Indonesia.

Wat men echter veelal vergeet bij te voegen is dat de productiviteit evenredig is met de lage prijs die men die arbeiders uitbetaalt, vaak jonge ongetrouwde of pas getrouwde jongedames die in duizendtallen s' morgens naar de fabrieken worden gebracht. Niet dat het echte slaven zijn, want thuis verdienen ze niets. Maar verder gaat de vergelijking niet met hun westerse gepamperde collega's. Een relatief kleine efficiëntie en tot voor kort snel stijgende algemene arbeidskosten heeft die naambekende marketeers naar relatief goedkopere oorden gedreven. India, Pakistan en China. Wellicht mogen Vietnam en

Laos zich als volgende gastheren aanmelden om de rode tapijtloper uit te gooien voor het groot Kapitaal.

Welke factoren hebben dan geleid tot de snelle aftakeling van deze Zuid-Oost Aziatische economien? Je kan natuurlijk zoals de Malaysische premier Mahatmir de gehaaide internationale geldspeculanten verwijten de ZO Aziatische economieën op de knieën te krijgen: hun puur geldgewin zou ten koste gaan van de hardwerkende Aziaat. Ongetwijfeld heeft de internationale geldmarkt met een dagelijkse transactie omzet van 1.3 triljoen USD een niet onbelangrijke rol gespeeld in de snelheid met dewelke geld uit deze landen werd gesluisd. Met zulk een hoeveelheid is geen enkele centrale bank (zelfs niet een consortium van nationale banken) in staat het hoofd te bieden tegen zulke sterke speculatie. Maar de geldspeculanten als de zondebok betitelen is een gewraakt middel van al even gehaaide politici die er alle balang bij hebben om een machts-evenwicht in stand te houden. Persoonlijk ben ik de mening toegedaan dat deze speculanten bijgedragen hebben tot een “geforceerde herstructurering” van macro-economische maatregelen. Deze internationale financierders hebben indirect de regeringen in ZO Azia gedwongen stappen te ondernemen om hun economie meer efficiënt en transparant te maken. Op zijn minst een positief neven-effect van dit verdoorgedreven eigenbelang (te weten speculatief geldgewin).

Wat is dan de diepere reden dat deze bewierookte mirakels nu als anarchistische en te mijden regio's worden bestempeld? Ik durf te stellen een verlies aan vertrouwen, zowel politiek als economisch. En waarom dan wel dit wantrouwen? Begin 1997 was de wereldbank, OECD, ADB en het IMF het er praktisch unaniem over eens dat deze ZO-Aziatische economien de volgende jaren de groeipolen van de wereldeconomie zouden uitmaken.

De huidige crisis is een samengaan van een economisch en socio-politiek wantrouwen ten aanzien van de heersende machtswellustige elite in deze ZO-Aziatische landen. Zoals reeds boven gesteld, een weinig transparent systeem, gebaseerd op connecties, networking en in veelvuldige gevallen nepotisme en corruptie, boven puur economisch of business redenen, hebben tot gevolg gehad dat in eerst in Thailand, gevolgd door Z-Korea en daarna Indonesia, de “speculatieve” investeringsballon serieuze barsten begon te vertonen. De wetten van vraag en aanbod werden niet meer gerespecteerd, teveel luxe appartementen en real estate eigenaars die hun interest niet meer konden betalen aan de toenmalige inschikkelijke banken. De internationale banken werden uit hun slaap gerukt. Gevolg, onnodige paniek, maar het schaad was reeds geschied. Naar mijn gevoel had men die internationale paniek kunnen vermijden. Maar als deze internationale banken evengoed een loopje nemen met de basisregels van kredietverlenen, dan hoeft men zich niet verwonderen dat men zijn vingers op een dag verbrand.

Als gevolg van deze economische (maar nu ook politieke) crisis werden de supernationalen instanties als laatste redmiddel ingeroepen: het IMF werkte een 43 miljard pakket uit voor Indonesia onder voorwaarde dat een einde werd gemaakt met een aantal frappante wanpraktijken. We denken vooral aan nepotische monopolies. Gelijkaardige deals werden eerder in Thailand en Zuid-Korea getest. Dat de opgelegde maatregelen van het IMF niet onmiddellijk hun verhoopt effect hebben gehad in Indonesia, heeft opnieuw veel te maken met de manier waarop het Indonesisch kabinet de maatregelen met weinig brio probeerde te implementeren, of moet ik stellen hoe ze die maatregelen probeerde te omzeilen. Het was duidelijk dat de maatregelen regelrecht

ingen tegen de belangen van een aantal elite groepen gerelateerd tot ex-president Soeharto. We denken vooral aan de ontmanteling van bepaalde monopolies. Dat de presidentieële opvolging nooit op een democratische of transparante manier benaderd is geweest, heeft zeer zeker bijgedragen tot een groeiend ongemak bij de internationale investeerders en ongenoegen bij de man op straat.

Het sleutelwoord in dit hele (economisch) ontbindingsproces is nepotisch eigenbelang, wanbeheer en corruptie van de heersende elite, mogelijk gemaakt door een Javaanse (en algemeen gesproken) hiërarchie-traditie die de "harmonie" tussen haar leden boven transparantie of rechtvaardigheid stelde. Ex-president Soeharto heeft telaar ingezien dat het volk niet meer gediend was met hun Javaanse. Vertrouwen echter is het noodzakelijke bindmiddel voor elke gemeenschap, sociaal of economisch. Eenmaal een leider het vertrouwen verloren heeft, is regeren praktisch onmogelijk geworden.

Toegegeven dat dezelfde Soeharto aan de basis heeft gelegen van een sterk opkomende economie en industrie in Indonesia over de laatste 15-20 jaren.

Corruptie en vertrouwen gaan zelden tesamen tenzij in een stricte gesloten "gemeenschap" zoals de mafia. Ethymologisch gesproken *ondermijnt* corruptie elke gezonde rechvaardige en harmonieuze ontwikkeling. We kunnen hier bepaalde socio-antropologische of zelfs filosofische argumentatie aanbrengen om bepaalde "gift"-praktijken in niet-westerse landen te 'rechvaardigen'. Die argumentatie van networking en 'dankbetuigingen' doet weinig af aan het feit dat corruptie in welke vorm ook economisch totale inefficiëntie in de hand werkt, op gevaar af van volkomen wanbeheer ten koste van de belastingbetaler. De gewone man in de straat is uiteindelijk het slachtoffer van deze wanpraktijken. Filosofisch gesproken wil ik hier een lans breken voor een Respect voor de ander (dat veel leidt tot een diep vertrouwen). Dat in volledige tegenstelling tot corruptie, dat meestal geïnspireerd is op grof eigenbelang en wansmakelijk schrokgedrag.

Laat me deze 2 aspecten even toelichten. Toen het IMF in september 97 de Indonesische oplegde om het "kruidnagel" en rijst – monopolie te ontmantelen, wist het toenmalige kabinet deze IMF maatregelen halvelings te omzeilen. Waarom? Omdat deze monopolies enorme winsten wist te sluizen naar de "eigenaars" van deze zogenaamde staats-monopolies. In naam de van de gewone man werd dit monopolie opgericht. Maar het viel economisch serieus te betwijfelen of de theoretische voordelen van zulk een monopolie inderdaad de gewone boer ten goede kwam. Verschillende studies hebben het tegendeel bewezen. Het al even controversiële nationale auto-program (in handen van Soeharto's jongste zoon) had weinig te maken met de ontwikkeling van een leefbare Indonesisch auto dan wel puur winstneming op basis van connectie, in dit geval bloedverwantschap. De tijdskeuze was al even destrastreus. Menige gelijkaardige feiten hebben het vertrouwen in Soeharto over het laatste jaar serieus ondermijnd, en hebben uiteindelijk tot zijn val geleid.

Filosofisch gesproken is het mijns duidelijk dat corruptie weining uitstaans heeft met echte menselijke waardigheid. Evenmin doet corruptie recht aan de basisregel van elke inter-actie ("inter-change"), of dat nu economische of sociaal-politiek is: vertrouwen en respect in elkaar, die hun basis vinden in wat ik gemakkelijkshalve "menselijke waardigheid" noem. Warren Bennis, een bekende autoriteit mbt "leiderschap", drukt het als volgt uit: "vertrouwen is de emotionele band dat leiders en volgelingen bindt. Groeiend vertrouwen is de legitieme maatstaf van een echt leider. Dat kan niet af-

gekocht noch gemandateerd worden. Dat moet gewonnen worden. Vertrouwen is het basis-ingredient van alle organisaties, de sluitsteen dat elke organisatie in stand houdt”.

Hoe ontdekken mensen schendingen van de menselijke waardigheid ? We kunnen ontelbare gevallen opnoemen van ons meeleven met de gevoelens van iemand anders. Hoe egoïstisch de mens ook mag ingesteld zijn, het is duidelijk dat er iets is in zijn natuur drijft stil te staan bij het lijden van anderen.

'Het idee dat we een overweldigende verplichting hebben om wreedheid te verminderen, om mensen gelijk te maken wat betreft hun bloot gesteld zijn aan lijden, lijkt ervan uit te gaan dat er in de mensen iets is dat respect en bescherming verdient, onafhankelijk van de taal die men spreekt'¹. Ons weten of ons geraakt worden door het leed van de ander ontspringt vanuit een belangeloos betrokken - zijn op de situatie van de ander. Het **empatisch gevoel of het bewustzijn en de mogelijkheid om zichzelf met de situatie van iemand anders te identificeren is onze 'fundamentele morele faculteit'**. En corruptie en nepotisme vallen zeer zeker niet onder deze (morele) categorie.

De rechten die de mens tegen de aantasting van zijn waardigheid moeten beschermen, bevinden zich volop in een bewustwordingsproces, m.n. van de emoties. Deze expansie werd in belangrijke mate in de hand gewerkt door *het vermogen om eerder de gelijkheid tussen mensen te bemerken in plaats van de verschillen*. Het is het proces om anderen te leren zien als 'een van ons', veeleer dan als een 'zij'. Het zijn de gevoelens van empathie en affiniteit die deze menselijke activiteit richting geven. Het is deze vertrouwvolle empathie - meer nog dan onze ratio - die functioneert als een moreel vermogen.

Wij geloven dat de arme man in de straat getroffen door oogverblindende rijkdom van een aantal welgeplaatste elite in Jakarta in tegenstelling tot onstellende sloppenwijken - getoond door o.a. de CNN-camera's- eerder worden aangesproken door hun (inlevings)gevoel dan dat ze worden gegrepen door een rationele plicht. We worden waarschijnlijk eerder ontroerd en tot medeleven bewogen door 'le visage de l'autre' dan door een rationele morele verplichting (Kant). De affiniteit met gevoelens van hoop en verlangen, angst en afhankelijkheid van onze medemens veruitwendigt zich in *compassie en solidariteit*.

De enige mogelijkheid om aan de vicieuze cirkel van wantrouwen en geweld (als gevolg hiervan) te ontkomen, is inderdaad een tegemoet komen van de aspiraties van de studenten en de sympathiserende jan met de pet in de straten van de meeste Indonesische steden: totale "reformasi". Een diplomatieke oplossing met Habibie als nieuwe president is zeker geen echte oplossing omdat het echte probleem van corruptie wellicht niet fundamenteel aangesneden wordt. Wantrouwen blijft bestaan bij de gewone man in de straat zolang er geen duidelijke signalen worden gegeven dat de regering serieus is met het aanpakken van corruptie. Een transparante politiek is noodzakelijk om een echte oplossing te kunnen. Economische maatregelen a la IMF zijn nu onvoldoende om deze gewonde tijger terug op been te helpen. Men schat dat met de juiste macro-economische politiek de Rupiah gerevalueerd zou kunnen worden tot een niveau van 5000-6000 vis-à-vis de dollar. Vandaag werd de Rupiah tegen het dubbele verkocht, te wijten aan de politieke onzekerheid en het blijvend wantrouwen van de internationale gemeenschap in het huidige regime van president Habibie. Constitutioneel is deze

---

¹ RORTY, Richard, *Contingency, irony, and solidarity*, Cambridge; New York, Cambridge Univ Press,

overgang wellicht de beste compromis. Meer is nodig om het vertrouwen terug te winnen van de Indonesische burger, van de erg getroffen Chinese gemeenschap en de internationale business gemeenschap die in grote getalen verleden week in weinig vriendelijke omstandigheden het land hebben verlaten.

Thailand en Zuid-Korea hebben het juiste voorbeeld gegeven: beiden hebben een puur "technocratisch" bewind waar "reformatie" prioritair geacht wordt. Indonesia heeft de internationale gemeenschap nog te bewijzen dat ze kan bijdragen tot een betere realiteit en een meer efficiënte economie. En dat veronderstelt meer dan pure Javaanse retoriek die lange tijd de massa in toom heeft weten te houden. Vertrouwen moet gewonnen door echt leiderschap die concrete maatregelen durft te nemen om uit deze crisis te komen. Het aanpakken van corruptie is een conditio sine qua non om dit vertrouwen te (her)winnen.

Peter Verhezen

Bali – Jakarta May 25, 1998